
Om naturens skyddsvärde i miljöbalkens portalparagraf

Caroline Strömberg

Inledning

Den svenska miljöbalken inleds på följande vis: "Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl."¹ Flera svenska jurister menar att de målsättningar som står utskrivna i miljöbalkens portalparagraf har och bör ha stor betydelse i rättstillämpningen.² Detta återspeglas i att man i flera av Mark- och miljööverdomstolens avgöranden har refererat till portalparagrafen och de mål som uttrycks i den.³ Det finns således anledning att försöka förstå vad som står i paragrafen, men ett sådant bemödande kompliceras av hur paragrafen är formulerad. Det förekommer ett till synes etiskt ställningstagande i portalparagrafen – att naturen har ett skyddsvärde – samt ett ställningstagande att människan har en rätt att förändra och bruka naturen. Beroende på hur dessa påståenden tolkas, kan de vara kompatibla eller inkompatibla. Det finns även andra praktiska och teoretiska problem som kan följa av olika tolkningar av dessa påståenden, vilket kommer att diskuteras i artikeln.

---

¹ Miljöbalk (1998:808) 1:1 första stycket, första och andra meningen.

² Bengtsson, 2001, s. 28 och 46; Michanek & Zetterberg, 2012, s. 95–96.

³ Exempelvis MÖD 2003:45, MÖD 2005:55, MÖD 2005:66, MÖD 2006:53, MÖD 2009:48, MÖD 2010:13, MÖD 2010:38 och MÖD 2010:53.

Naturens skyddsvärde

Om man försöker spåra var uttrycket "naturen har ett skyddsvärde" kommer ifrån, går det att finna i Lag (1994:900) om genetiskt modifierade organismer – en lag som numera är upphävd och inkorporerad i miljöbalken. I förarbetena till denna lag förs resonemang om etiska frågor, där genteknikberedningen i sitt betänkande uttrycker att "naturen har ett egenvärde"⁴ och att "[d]e naturliga organismerna har inneboende egenvärden, som skall respekteras"⁵. Samtidigt anser beredningen, givet vissa villkor, att "människan har rätt att ändra växter, djur och mikroorganismer för att förbättra sina levnadsbetingelser"⁶; därmed lyfts också fram att naturen kan ha ett värde för människan. Detta resonemang belyser att en distinktion kan göras mellan två olika typer av värden: *intrinsikalt* värde (eller "egenvärde"), dvs. att någonting har värde för sin egen skull, och *extrinsikalt* värde (eller "instrumentellt värde"), dvs. att någonting har värde för att det leder till att någonting annat värdefullt uppnås.⁷ Frågan om naturens värde utreds dock inte närmare i förarbetena till *Lag om genetiskt modifierade organismer*, och det påstås inte heller i själva lagtexten att naturen har ett intrinsikalt värde. Den slutliga formuleringen av lagtexten blev: "Därvid skall beaktas att naturen har ett skyddsvärde [...]"⁸.

---

⁴ Prop. 1993/94:198, s. 70.

⁵ Prop. 1993/94:198, s. 71.

⁶ Prop. 1993/94:198, s. 70.

⁷ Zimmerman, 2015, #2 och #6.

⁸ Lag (1994:900) om genetiskt modifierade organismer 4 § första stycket, tredje meningen.

Detta tyder på att man inte var beredd att i lagtexten explicit uttrycka att naturen har intrinsikalt värde. Givet de uttalanden som görs i betänkan- det, tycks dock "skyddsvärde" ha varit avsett att innefatta att naturen har värde i sig.

Beträffande miljöbalkens portalparagraf, som har en liknande formulering som *Lag om genetiskt modifierade organismer*, är situationen liknande. Vi kan här vända oss till författnings- kommentarerna till miljöbalken, där följande påstående görs: "Naturen utgör inte bara livsmiljö för människan utan har dessutom ett eget skyddsvärde."⁹, "Utgångspunkten för miljöbalkens regler är också att naturen som så- dan har ett värde"¹⁰, "[...] vilket är en naturlig följd av att naturen tillerkänns ett självständigt skyddsvärde."¹¹, samt "Förutom att naturen har ett skyddsvärde som sådan är naturen och dess resurser en förutsättning för produktion och väl- färd och för människans fortlevnad."¹². Dessa uttalanden – ordvalen "eget skyddsvärde", "sjlvständigt skyddsvärde" och "skyddsvärde som sådan" – tyder på att naturen tillskrivs in- trinsikalt värde. Det lyfts fram att det mänskliga samhället på olika sätt är beroende av naturen, men det framgår också att man inte anser att na- turen *bara* har ett skyddsvärde för människors skull, utan att den även anses ha ett eget, själv- ständigt värde – dvs. ett intrinsikalt värde. Det ovan presenterade tyder på att man avser att till- skriva naturen både extrinsikalt och intrinsikalt värde genom att använda termen "skyddsvärde" i miljöbalkens portalparagraf.¹³ Om det ändå är

rimligt att tolka paragrafen på detta sätt, i enlig- het med förarbetsuttalandena, kommer att dis- kuterats i slutet av artikeln.

Metod för lagtolkning

Intrinsikalt värde är ett filosofiskt begrepp, som här har använts utan närmare förklaring av dess implikationer. Det framgår inte i miljöbalken, dess förarbeten eller praxis varför naturen ska antas ha ett sådant värde, eller vad ett sådant värde har för konsekvenser, vilket förstås blir problematiskt när lagen ska tolkas och tilläm- pas.¹⁴ De traditionella rättskällorna ger inte till- räckliga svar, och man kan då fråga sig om *etik*, eller närmare bestämt, etiska teorier, är verktyg som kan användas vid en tolkning av sådana här ofta oklara uttryck av moralisk karaktär, när dessa förekommer i lagen direkt eller indirekt.¹⁵ Etiska teorier *kan* nämligen ge svar på vad natu- rens skyddsvärde (i termer av intrinsikalt värde) har för implikationer. Men är en sådan metod förenlig med en rättspositivistisk hållning om rättens natur?

Det står tämligen klart att metoden är fören- lig med en naturrättslig hållning, ty lagen är en- ligt naturrätten beroende av moral för att över hu- vud taget kvalificera som lag.¹⁶ Likaså måste me- toden vara samstämmig med exempelvis Ronald Dworkins idé att det bakom lagregler finns un- derliggande principer som ger vägledning om lagreglers innebörd.¹⁷ Enligt rättspositivismen är lagens existens dock beroende av *sociala* fakta,

⁹ Prop. 1997/98:45 II, s. 7.

¹⁰ Prop. 1997/98:45 II, s. 8.

¹¹ Prop. 1997/98:45 II, s. 9.

¹² Prop. 1997/98:45 II, s. 9.

¹³ Denna syn på hållbar utveckling tycks således bygga på tanken att naturen har intrinsikalt värde, vilket är in- tressant att jämföra med t.ex. FN:s definition av hållbar utveckling (se Förenta Nationerna, 1987), som har kriti- serats för att sätta endast människan och inte naturen i centrum (se vidare Andersson, 2011, s. 141). För övrigt:

När det i fortsättningen talas om att det i miljöbalkens portalparagraf *antas*, *står* eller *påstås* (eller liknande) att naturen har intrinsikalt värde, menas att så är fallet enligt den tolkning som gjorts i denna artikel.

¹⁴ Jfr Agell, 1987, s. 57, om när det inte finns någon klar teoribildning i lagstiftning eller rättspraxis.

¹⁵ Andra exempel på till termer som tycks uttrycka nå- got filosofiskt är ord som "skäligt" och "rimligt", när det inte ges någon precisering av dessa i t.ex. förarbeten.

¹⁶ Spaak, 2007, s. 30.

¹⁷ Dworkin, 1986, s. 255–256.

inte av *moraliska* sådana.¹⁸ Exempelvis menar rättspositivisten Herbert Hart att lagens existens är beroende av det sociala faktumet att ett system av regler har blivit accepterat.¹⁹ Hart, som är s.k. "mjuk" rättspositivist, accepterar dock att moral *kan* vara en del av lagen givet att detta medges av den s.k. "igenkänningsregeln", en accepterad regel som pekar ut vad som är juridiskt bindande.²⁰ Att Sveriges "igenkänningsregel" pekar ut miljöbalken råder det knappast något tvivel om, och en mjuk positivist skulle kunna hävda att lagstiftaren i det aktuella fallet, genom att använda sig av ordet "skyddsvärde" och i förarbeten ange att med detta avses bl.a. intrinsikalt värde, har fört in moral i lagen. Om den mjuka positivisten har rätt, torde det vara tillåtet, och kanske rentav nödvändigt, att använda moraliskt resonemang (t.ex. med stöd i etiska teorier) för att ta reda på vad detta skyddsvärde har för implikationer.

En s.k. "hård" rättspositivist som Joseph Raz menar till skillnad från de mjuka rättspositivisterna att moral inte kan föras in i lag, och att även om det i lagtext förekommer uttryck som är oklara och till synes moraliska, har de ingen innebörd förrän någon juridisk auktoritet har avgjort vad innehållet ska vara.²¹ Rör det sig om ett fall där innehållet inte ännu bestämts (ett fall där "the law is unsettled"²²) kan således lagens innehåll inte direkt förstås genom användande av etik, utan en domare måste slå fast innehållet. Domaren behöver dock någon metod för att slå fast innehållet, och att då åtminstone delvis föra moraliska resonemang lyfter Raz själv upp som en tänkbar och "naturlig" metod för att bestämma lagens innehåll, när andra rättskällor inte ger vägledning.²³

I det aktuella fallet har förarbeten visat sig inte ge tillräcklig vägledning, utöver att precisera "skyddsvärde" till att avse både extrinsikalt och intrinsikalt värde. Även om en domare kan utgå från dessa preciseringar, behöver domaren (enligt hård rättspositivism) avgöra vad som ska *följa* av att naturen har ett extrinsikalt och intrinsikalt värde – vad implikationerna av dessa värden ska vara enligt lagen. Etiska teorier som erbjuder svar på dessa frågor skulle här kunna vara till hjälp, men är det rimligt att vända sig till dessa? Metoden kan jämföras med en annan tänkbar metod: att studera det allmänna språkbruket, dvs. att undersöka vilka implikationer som vanligtvis *brukar* avses när det talas om naturens skyddsvärde, eller mer precist det egenvärde som omnämns i förarbetena. Om det hade funnits ett tydligt resultat av en sådan undersökning skulle en tolkning i enlighet med det allmänna språkbruket kunna ge ett rättssäkert (i meningen förutsebart) resultat.²⁴ Antagligen talas det dock om intrinsikalt värde (eller egenvärde, eller att något har "värde i sig"), i den mån sådana uttryck alls används av lekmän, på många olika och inte alltid helt genomtänkta sätt. Vid lagtolkningen behövs en metod som ger ett rimligt (i meningen välgrundat och konsistent) svar, och här kan det argumenteras för att vi bör, åtminstone som en utfyllnad, studera etiska teorier, som utarbetats över lång tid av moralfilosofer, utstått kritik och genomgått bearbetning. Slutsatsen blir att både en hård och mjuk rättspositivistisk syn på rättens natur kan vara förenlig med metoden att använda etiska teorier för att tolka lagen i det fall som nu studeras.

Implikationer av intrinsikalt värde

Nedan ska således redogöras för hur etablerade miljöetiska teorier som antar att naturen har intrinsikalt värde beskriver implikationerna av

---

¹⁸ Murphy, 2009, s. 25.

¹⁹ Murphy, 2009, s. 29.

²⁰ Hart, 2012, s. 100; Murphy, 2009, s. 29 och 33–34.

²¹ Murphy, 2009, s. 35.

²² Raz, 2009, s. 49.

²³ Raz, 2009, s. 50.

²⁴ Wahlberg, 2010, s. 50.

detta värde. De utvalda teorierna är *deontologisk miljöetik* samt *djupekologi*. *Utilitarismen*, enligt vilken en handling är riktig om och endast om det inte finns någon alternativ handling som leder till mer nytta totalt sett, i form av t.ex. lycka eller preferenstillfredsställelse,²⁵ kommer att utelämnas av flera anledningar. Utilitaristiska teorier tar till att börja med endast hänsyn till (i bästa fall alla) förnimmande varelser.²⁶ Detta skulle i och för sig vara förenligt med påståendet att *vissa saker i naturen har intrinsiskt värde*, men ett annat problem återstår: enligt utilitarismen är det inte *själva varelsen* som känner t.ex. lycka eller får sina preferenser tillfredsställda som tillskrivs intrinsiskt värde, utan *att lycka upplevs, preferenser uppfylls etc.*²⁷ Centrala delar av utilitarismen är således oförenliga med tanken att naturen, eller vissa ting i naturen, skulle ha ett värde i sig. Man kan förvisso utilitaristiskt motivera att vi bör betrakta eller behandla naturen *som om* den har intrinsiskt värde (för att detta innebär nytto-maximering), men då är vi återigen tillbaka till frågan: vad har detta värde för implikationer?

Inom den deontologiska miljöetiska traditionen kan man skilja mellan *individualistiska* (även kallade "biocentriska") respektive *holistiska* (även kallade "ekocentriska") teorier.²⁸ Individualistiska teorier tillskriver individuella ting, såsom specifika djur eller plantor, intrinsiskt värde.²⁹ Tom Regan menar att det intrinsikala värdet hos djur ger upphov till en plikt att skydda och avstå från att skada dem, och inte bara behandla dem som medel för andra mål.³⁰ På ett liknande sätt menar Paul Taylor att det intrinsikala värdet hos varje levande ting (alltifrån djur till mikroorganismer) gör att dessa förtjänar moralisk respekt,

och att vi har en *prima facie*-plikt att bevara eller verka för deras väl, såsom självändamål.³¹ Holistiska teorier utgår å andra sidan från att helheter, såsom ekosystem eller biosfären, har intrinsiskt värde.³² Som exempel kan Eric Katz nämnas som menar att naturen som helhet, som ett autonomt subjekt, förtjänar moralisk respekt och inte ska behandlas uteslutande som medel för människans mål.³³ Dessa idéer tycks vara förlängningar av Immanuel Kants pliktetik, till att omfatta inte bara mänskligheten, utan även naturen. Kant m.fl. förespråkar att vi handlar rätt om och endast om handlingen sker i enlighet med *vissa plikter gentemot andra och oss själva*.³⁴ En av de tankar som brukar anses ligga bakom plikt-etiken är Kants formulering "Handla så att du aldrig behandlar mänskligheten [...] bara som ett medel utan alltid tillika som ett ändamål"³⁵. Om vi tänker oss att det finns plikter också gentemot naturen, kan vi således få miljöetiska versioner av Kants teori.

Djupekologer har hävdad att allt i biosfären har lika rätt att leva och blomstra.³⁶ Detta ska förstås som att människan ska leva med *minimal* påverkan på andra arter och på jorden i allmänhet, men att vår påverkan är acceptabel i den utsträckning som vi tillgodoser våra *grundläggande behov*.³⁷ Detta gäller inte bara människan, utan alla arter.³⁸ Hur vi ska leva våra liv med utgångspunkt i denna teori beror givetvis på hur "grundläggande behov" ska förstås. Vilka behov räknas? Räknas t.ex. behovet av att känna sig glad? När kan dessa behov anses tillgodosedda, och vilka medel är tillåtna för att uppfylla dem? Även utan att ha besvarat dessa frågor tycks

²⁵ Tännsjö, 2000, s. 26; Backman et al., 2012, s. 161.

²⁶ Tännsjö, 2000, s. 123.

²⁷ Regan, 1989, s. 109.

²⁸ Brennan & Lo, 2015, #4.

²⁹ Brennan & Lo, 2015, #4.

³⁰ Regan, 1989, s. 112–113.

³¹ Taylor, 1981, s. 201.

³² Brennan & Lo, 2015, #4.

³³ Brennan & Lo, 2015, #4.

³⁴ Tännsjö, 2000, s. 60.

³⁵ Kant, 1997, s. 55.

³⁶ Näess, 1973, s. 96; Devall & Sessions, 1985, s. 67.

³⁷ Devall & Sessions, 1985, s. 67 och 70.

³⁸ Devall & Sessions, 1985, s. 67.

det rimligt att anta att djupekologins ställningstaganden har långtgående konsekvenser, och att många i dagens svenska samhälle skulle behöva förändra sina liv för att leva i enlighet med lagen, om det med naturens "skyddsvärde" skulle åsyftas något liknande det djupekologin hävdar.

Människans rätt

Utöver påståendet om naturens skyddsvärde, uttrycker miljöbalkens portalparagraf att människan har en *rätt* att förändra och bruka naturen. Är en sådan rätt förenlig med naturens skyddsvärde i enlighet med de ovan beskrivna etiska teorierna, vilka anger begränsningar av vad människor får göra med naturen? Till att börja med kan det vara intressant att försöka ta reda på vad som avses i lagen med denna rätt.

I propositionen till miljöbalken diskuteras inte om människan har en rätt att förändra och bruka naturen, utan det tas för givet att människan har en sådan rätt. Det beskrivs inte närmare i propositionen till miljöbalken vad rätten omfattar, med ett undantag: i fråga om genteknik menar man att vad rätten omfattar i specifika fall ska avgöras genom ett etiskt övervägande, och som exempel på faktorer i övervägandet nämns att människan bör förhindra allvarliga störningar i de ekologiska systemen, och att genteknisk verksamhet inte får ge upphov till onödigt lidande hos djur.³⁹ Detta gäller dock endast genteknik specifikt, och mer vägledning ges inte i miljöbalkens proposition, utöver att det nämns att formuleringen om människans rätt (liksom formuleringen om naturens skyddsvärde) är hämtad från *Lag om genetiskt modifierade organismer* 4 § första stycket, tredje meningen. I propositionen till denna lag sägs att "Människan har rätt att förändra och bruka naturen, men samtidigt är det hennes ansvar att förhindra allvarliga rubbningar i de ekologiska systemen. Männis-

skans rätt är kopplad till ett moraliskt ansvar."⁴⁰ Här talar man således om en begränsning av rätten, men mer ingående beskrivningar om rättens innebörd och begränsningar ges inte. Det beskrivs inte heller varifrån idén om denna rätt härstammar – men den går att känna igen från andra håll. Ett möjligtvis liknande tankesätt i fråga om rätten att använda naturen återfinns i den internationella miljörättsliga principen om staters suveränitet över sina egna naturresurser, vilken bl.a. uttrycks FN:s s.k. "Riodeklaration" från 1992. Av principen följer att stater får, med de begränsningar som följer av internationell rätt, bedriva vilka verksamheter som helst inom det egna territoriet – även verksamheter som påverkar staternas (men inte andra staters) miljö negativt.⁴¹ Vidare kan man relatera rätten att förändra och bruka naturen till äganderätten och synsättet att ägaren till en fastighet har rätt att bruka fastigheten för att tillgodose sina intressen – vilket dock miljöbalken, i och med målsättningarna i portalparagrafen (men även andra delar), tar avstånd ifrån.⁴²

Eftersom ingen av ovan nämnda eller andra särskilda bakomliggande idéer nämns i propositionen till miljöbalken i fråga om människans rätt att förändra och bruka naturen, och rättens närmare innebörd inte diskuteras, verkar det dock rimligast att tro att det i miljöbalken helt enkelt bara antas att det finns en sådan rätt. Kanske är det så som en följd av hur man åtminstone i västvärlden traditionellt har sett på människans relation till naturen, där den dominerande idén – som går att härleda till såväl de filosofier som religiösa åskådningar som haft störst genomslag i väst – varit att människan härskar över naturen.⁴³ Skapelseberättelsen talar om att människan

---

⁴⁰ Prop 1993/94:198, s. 45.

⁴¹ Sands, 1995, s. 187.

⁴² Jfr Michanek & Zetterberg, 2012, s. 93.

⁴³ Singer, 2011, s. 241; Katz, 1991, s. 95.

---

³⁹ Prop 1997/98:45 II, s. 159.

dominerar över jorden,⁴⁴ och Aristoteles menade att naturen har skapat alla djur och växter för att uppfylla människans behov.⁴⁵ Även om det finns undantag från detta synsätt, har västerländsk tradition inneburit ett antropocentriskt (människocentrerat) synsätt på vad som är värdefullt.⁴⁶ Att ett sådant synsätt utan vidare diskussion framkommer i miljöbalken är därför föga överraskande, men genom att portalparagrafen också talar om naturens skyddsvärde, tycks synsättet bli mer nyanserat. Att ett ställningstagande görs om naturens skyddsvärde måste rimligen betyda att det är avsett att hänsyn (åtminstone i någon mån) ska tas till värdet.

Diskussion

Stark eller svag rätt? Intrinsikalt eller extrinsikalt värde?

Vid en tolkning av portalparagrafen som medför att människans rätt och naturens värde är två förenliga koncept, kan det diskuteras om det är människans rätt som ska förstås som svag, eller om det är naturens skyddsvärde som ska förstås som litet. Ett till naturen tillskrivet skyddsvärde torde medföra att rätten att förändra och bruka naturen inte kan innebära att vilka handlingar som helst, som skadar naturen, är tillåtna. Om "skyddsvärde" är avsett att innefatta intrinsikalt värde, och miljöbalkens portalparagraf ska vara fri från motsägelser, kan sådana handlingar som kränker naturens intrinsikala värde inte ingå i människans rätt att bruka naturen. Påståendet om människans rätt att bruka naturen skulle därför kunna antas handla om en tämligen svag rätt, för att det ska vara förenligt med påståendet om naturens skyddsvärde. En sådan tolkning tycks dock inte vara i linje med övriga delar av miljöbalken. Andra delar av balken stadgar förvisso

många olika begränsningar för vårt handlande, med avseende på sådant som skadar naturen. Dessa begränsningar, eller konsekvenserna av dem, är dock antagligen inte tillräckligt starka för att uppfylla de krav som ställs av varken deontologisk miljöetik eller djupekologi, vilket talar för att rätten att förändra och bruka naturen skulle kunna betraktas som relativt stark.

Om människans rätt ska betraktas som stark, måste det "skyddsvärde" som naturen tillskrivs innebära någonting svagare än att naturen har värde i sig (t.ex. att den endast har extrinsikalt värde), för att ställningstagandena om naturens värde och människans rätt att bruka naturen ska kunna vara förenliga. Som visats ovan, indikerar dock flera uttalanden i förarbetena till miljöbalken att man med "skyddsvärde" avsett bl.a. intrinsikalt värde. Man kan då diskutera om en tolkning av "naturen har ett skyddsvärde" (som måste sägas vara ett oklart laguttalande) i miljöbalkens portalparagraf bör göras i enlighet med vad som uttalas i propositionen till miljöbalken, eller om uttrycket bör tolkas på ett sätt som gör portalparagrafen konsistent. Intressant i sammanhanget är att Bertil Bengtsson har menat att ett avgörande av målens räckvidd inte bör utgå från motivuttalandena, som t.o.m. kan ha "på grund av något förbiseende stått kvar från en äldre skrivning i brådskan när sista versionen av motiven utformades."⁴⁷ Även om förarbeten traditionellt används som hjälpmedel vid lagtolkning i Sverige, skriver Bengtsson att "man får räkna med att en domstol som har tid att fundera på saken ser kritiskt på [förarbets-] uttalanden som på något sätt ter sig mindre väl övervägda."⁴⁸

---

⁴⁴ Singer, 2011, s. 239.

⁴⁵ Singer, 2011, s. 241.

⁴⁶ Devall & Sessions, 1985, s. 90.

---

⁴⁷ Bengtsson, 2001, s. 26.

⁴⁸ Bengtsson, 2001, s. 41.

Ett starkt skyddsvärde

Givet en tolkning där naturens skyddsvärde tolkas som starkt (i enlighet med förarbetet) och människans rätt därmed måste tolkas som svag (för att portalparagrafen inte ska innehålla motsägelser), kan det verka uppstå en konflikt mellan portalparagrafen och övriga delar av miljöbalken. Konflikten skulle i så fall bestå i att det i portalparagrafen uttrycks att naturen har ett visst värde och att vi människor endast har en svag rätt att bruka naturen, samtidigt som det i övriga balken medges att människor får utföra handlingar som kränker detta värde.⁴⁹ En sådan situation behöver dock inte vara problematisk, eftersom portalparagrafen anger vad bestämmelserna i balken *syftar* till – de uttrycker ett mål för balken, och mål behöver inte alltid uppnås. Målsättningarna har ansetts böra utgöra stöd för t.ex. ett försiktighetstänkande vid tolkning av balkens andra regler då dessa ger tolkningsutrymmen.⁵⁰ Det har även föreslagits att målsättningarna inte behöver vara utslagsgivande för varje enskilt beslut, utan att summan av besluten ska ha ett visst resultat, för att målen ska anses uppnådda.⁵¹ Det har vidare sagts att målen inte kan "utgöra ett hinder om lagtexten i en annan regel i ett visst fall, uttryckligen och otvetydigt, skulle tillåta ett förfarande som kan anses motverka en hållbar utveckling"⁵². Att tillåta sådana avsteg från måluppfyllelse skulle därmed kunna vara i enlighet med en medvetet uttänkt systematik.

Man kan dock fråga sig vad poängen är med att stadga att naturen har ett skyddsvärde som innefattar intrinsikalt värde, om det (åtminstone i vissa fall) "bara" är ett moraliskt ställnings-

tagande, utan någon egentlig tyngd.⁵³ Det finns givetvis flera argument för att ha ett sådant stadgande, baserade på de positiva konsekvenserna av det. Ett argument, som utgår från att stadgandet ändå har viss tyngd, är att stadgandet kan leda till möjligheten att i vissa lägen faktiskt genomdriva t.ex. ett större försiktighetstänkande, än om naturen inte hade tillskrivits ett värde i sig.⁵⁴ Det kan dock ifrågasättas om naturen behöver tillskrivas intrinsikalt värde för att detta försiktighetstänkande ska kunna uppnås, t.ex. genom att hävda att en hänvisning till naturens extrinsikala värde skulle kunna vara en tillräcklig grund för att motivera att naturen skyddas. Det har exempelvis argumenterats för att så blir fallet om man beaktar att extrinsikalt värde inte endast bör mätas monetärt, utan att man även bör tala om estetiska, kulturella, vetenskapliga och andra extrinsikala värden.⁵⁵ Sådana värden lyfts också ofta fram i olika sammanhang; här kan nämnas preambeln till FN:s Konvention om biologisk mångfald (ratificerad av Sverige 1993), där det både uttrycks att biologisk mångfald har intrinsikalt värde men även anges en lång lista med extrinsikala värden ("ecological, genetic, social, economic, scientific, educational, cultural, recreational and aesthetic values"⁵⁶). Om sådana typer av värden ska kunna bevaras (för människans skull), måste naturen få ett starkt skydd.⁵⁷

En tänkbar invändning mot att extrinsikalt värde är tillräckligt för att skydda naturen är att detta skydd inte är garanterat, eftersom det endast finns i kraft av att människan ska beskyd-

---

⁴⁹ Jfr Bengtsson, 2001, s. 30.

⁵⁰ Bengtsson, 2001, s. 28; Michanek & Zetterberg, 2012, s. 95.

⁵¹ Bengtsson, 2001, s. 46.

⁵² Michanek & Zetterberg, 2012, s. 96.

---

⁵³ Jfr Bengtsson, 2001, s. 47: "Vad som [...] sägs om den insikt som hållbar utveckling bygger på har knappast någon betydelse för MB:s tolkning; att naturen har ett skyddsvärde och människan ett förvaltaransvar ger inte stor ledning för konkreta beslut vid sidan av övriga regler i balken."

⁵⁴ Murphy, 2009, s. 107.

⁵⁵ Justus et al., 2009, s. 190.

⁵⁶ Convention on Biological Diversity, preambeln.

⁵⁷ Singer, 2011, s. 241. Jfr Westerlund, 1997, s. 171.

das, och att man därför också behöver lyfta fram det intrinsikala värdet för att ha rättsligt stöd för att skydda naturen i fall där människor inte har någon nytta av den.⁵⁸ Betydelsen av ett skydd grundat i naturens intrinsikala värde kommer dock minska om det i praktiken kommer att göras avsteg från målsättningarna i portalparagrafen. Även då kan det dock finnas skäl att där stadga att naturen har ett skyddsvärde som innefattar intrinsikalt värde. Ett argument är att man kan vilja föra in moraliska uppfattningar i lagstiftningen för att påverka människors uppfattningar och beteenden i en särskild riktning, och i förlängningen påverka samhället i vad man tror ska vara en positiv riktning.⁵⁹ Kanske finns förhoppningen att det moraliska ställningstagandet med tiden ska få mer genomslag, även om det går att förutsäga att stadgandet inte kommer att efterlevas i särskilt stor utsträckning till en början. En annan förhoppning i linje med detta resonemang skulle i så fall kunna vara att de delar av miljöbalken (och eventuellt även andra lagar) som strider mot dessa mål med tiden ska ändras för att skydda naturen mer – och kanske går utvecklingen också åt detta håll.⁶⁰

Problem med intrinsikalt värde

De positiva konsekvenserna av att stadga att naturen har ett skyddsvärde som innefattar intrinsikalt värde behöver förstås vägas mot negativa konsekvenser av ett sådant stadgande. En potentiellt relevant fråga är om det över huvud taget *stämmer* att naturen har intrinsikalt värde. Om det finns värdefakta (vilket det gör enligt t.ex. värderealismen)⁶¹, och det inte stämmer att naturen har värde i sig, bör det kanske inte uttryckas ett sådant värde i lagen. Det finns som ovan presenterats argument för att naturen *har* intrinsi-

kalt värde; exempelvis har det argumenterats för detta i termer av "själv-realiserande system", där inte bara medvetna levande organismer anses inkluderade utan även t.ex. träd, arter och ekosystem, och det har hävdats att det faktum att dessa system strävar efter att upprätthålla och bevara sig själva leder till att de har intrinsikalt värde.⁶² Moralfilosofen Peter Singer har dock invänt mot detta synsätt genom att säga att bara för att något *beter* sig som om det vill upprätthålla sig självt, betyder det inte att det faktiskt *har* ett intresse av eller en strävan att göra det.⁶³ Skulle det gå att konstatera att en varelse faktiskt har ett sådant intresse, skulle en utilitarist, som tidigare beskrivits, ändå inte tillskriva varelsen *i sig* intrinsikalt värde.⁶⁴ Antagandet att naturen har ett värde i sig är således kontroversiellt – kanske är det rentav felaktigt. Att ett sådant antagande ändå görs i lag (givet tolkningen utifrån propositionen), antyder hur politiskt laddad portalparagrafen är.⁶⁵ Kanske bör vi av denna anledning, i linje med Bengtssons ovan presenterade kritik, inte följa de uttalanden som görs i författningskommentaren till miljöbalken, utan betrakta ordet "skyddsvärde" som att det endast avser ett extrinsikalt värde. En möjlig invändning vore att hävda att

⁶² Singer, 2011, s. 253. Notera att synsättet säger "Om man har en strävan efter att upprätthålla sig själv, så har man intrinsikalt värde", vilket uttrycker ett konditionalt påstående, inte ett bikonditionalt. Av detta följer således inte logiskt att man inte har intrinsikalt värde om man inte strävar efter att upprätthålla sig själv, för man skulle kunna ha intrinsikalt värde av andra orsaker – t.ex. för att man är en kännande, eller potentiellt kännande, varelse.

⁶³ Singer, 2011, s. 253.

⁶⁴ Regan, 1989, s. 109.

⁶⁵ Jfr Bengtsson, 2001, s. 16 och 32, samt Lagrådets yttrande om förslaget till MB 1:1 i Prop 1997/98:45 II, s. 450, där det bl.a. sägs: "Den [målsättningsparagrafen] har konstruerats så, att den som mål för lagverket, miljöbalken, beskriver några huvudpunkter i vad som eftersträvas i miljöpolitiken. Det är således fråga om en programförklaring byggd på vissa grundläggande värderingar och den kan sägas återspegla en högt ställd ambitionsnivå för samhällets ansträngningar."

⁵⁸ Murphy, 2009, s. 107.

⁵⁹ Murphy, 2009, s. 99; jfr Bengtsson, 2001, s. 30.

⁶⁰ Jfr Bengtsson, 2001, s. 26 och 44–45.

⁶¹ Bergström, 1992, s. 73; Railton, 1986, s. 165.

vi inte är bundna att lagstifta och tolka lagen i enlighet med *sanningen* (om en sådan finns), utan att vi styrs av andra mål, t.ex. att sträva efter positiva konsekvenser, ett gott samhälle, eller att följa majoritetens vilja. En situation där både sådana typer av mål uppnås och man slipper motsägelser och filosofiskt problematiska antaganden i portalparagrafen skulle dock kunna sägas vara mer önskvärd.

Exempel på en mindre kontroversiell formulering i paragrafens första stycke skulle kunna vara att i stället för att stadga att naturen *har* ett visst värde, stadga att naturen ska skyddas *som om den hade ett intrinsikalt värde* (i fall där inte någon högre prioriterad lag tillåter starkare utnyttjande av naturen). Detta kan vara motiverat om man tror att ett skyddande av naturen i nästan alla fall är extrinsikalt värdefullt samtidigt som man tror att det är svårt att visa på detta värde i enskilda fall. Ett problem som dock skulle kvarstå med en sådan formulering är att implikationerna av det intrinsikala värdet fortfarande skulle vara oklara. Deontologisk miljöetik och djupekologi, som presenterats i denna artikel, ger vissa svar, men är dessa teorier rimliga, och är svaren tillräckligt konkreta? Svårigheterna att avgöra vad implikationerna av värdet är, ger i sin tur svårigheter att ha en tydlig lag som ger handlingsvägledning, när uttryck som "intrinsikalt värde" används direkt i lagtexten eller vid tolkning av lagen utifrån förarbetsuttalanden. Kanske det i teorin skulle vara möjligt att hitta godtagbara och precisa beskrivningar av implikationerna, och då skulle detta inte vara något problem. Tills sådana har hittats och slagits fast, kvarstår dock bristerna i handlingsvägledning.

Referenslista

Agell, A. (1997). Rättsdogmatik eller konstruktiv rättsvetenskap. I Å. Frändberg, U. Göransson & T. Håstad (red.), *Festskrift till Stig Strömholm*. Uppsala: Iustus Förlag.

Andersson, K. (2011). *Naturens värde och hållbar utveckling*. Falun: Nya Doxa.

Backman, Y., Gardelli, T., Gardelli, V. & Persson, A. (2012). *Vetenskapliga tankeverktyg: till grund för akademiska studier*. Lund: Studentlitteratur.

Bengtsson, B. (2001). *Miljöbalkens återverknningar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Bergström, L. (1992). *Grundbok i värdeteori*. Stockholm: Thales.

Brennan, A. & Lo, Y. (2015). Environmental Ethics. I E. N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2015 Edition). URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/ethics-environmental/>>.

Convention on Biological Diversity (1992).

Devall, B. & Sessions, G. (1985). *Deep Ecology: Living As If Nature Mattered*. Salt Lake City, Utah: G.M. Smith.

Dworkin, R. (1986). *Law's Empire*. Oxford: Hart Publishing.

Frändberg, Å., Göransson, U. & Håstad, T. (red.) (1997). *Festskrift till Stig Strömholm*. Uppsala: Iustus Förlag.

Förenta Nationerna (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. A/42/427.

Hart, H. L. A. (2012). *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press.

Justus, J., Colyvan, M., Regan, H. & Maguire, L. (2009). Buying into conservation: intrinsic versus instrumental value. *Trends in Ecology and Evolution*, 24(4), 187–191.

Kant, I. (1997). *Grundläggning av sedernas metafysik*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

Katz, E. (1991). Restoration and Redesign: the Ethical Significance of Human Intervention in Nature. *Restoration and Management Notes*, 9(2), 90–96.

Lag (1994:900) om genetiskt modifierade organismer.

Michanek, G. & Zetterberg, C. (2012). *Den svenska miljörätten*. Uppsala: Iustus Förlag.

- Miljöbalk (1998:808).
- Murphy, M. C. (2009). *Philosophy of Law: The Fundamentals*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Næss, A. (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary. *Inquiry*, 16(1), 95–100.
- Railton, P. (1986). Moral Realism. *The Philosophical Review*, 95(2), 163–207.
- Raz, J. (2009). *The Authority of Law*. New York: Oxford University Press.
- Regan, T. (1989). The Case for Animal Rights. I T. Regan & P. Singer (red.), *Animal Rights and Human Obligations*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Regan, T. & Singer, P. (red.) (1989). *Animal Rights and Human Obligations*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Regeringens proposition 1993/94:198 *Lag om genetiskt modifierade organismer*.
- Regeringens proposition 1997/98:45 *Miljöbalk*.
- Rättsfall från Mark- och miljööverdomstolen: MÖD 2003:45, MÖD 2005:55, MÖD 2005:66, MÖD 2006:53, MÖD 2009:48, MÖD 2010:13, MÖD 2010:38 och MÖD 2010:53.
- Sands, P. (1995). *Principles of international environmental law. 1, Frameworks, standards and implementation*. Manchester: Manchester University Press.
- Singer, P. (2011). *Practical Ethics*. New York: Cambridge University Press.
- Spaak, T. (2007). *Guidance and Constraint: the Action-Guiding Capacity of Theories of Legal Reasoning*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Taylor, P. W. (1981). The Ethics of Respect for Nature. *Environmental Ethics*, 3(3), 197–218.
- Tännsjö, T. (2000). *Grundbok i normativ etik*. Stockholm: Thales.
- Wahlberg, L. (2010). *Legal Questions and Scientific Answers: Ontological Differences and Epistemic Gaps in the Assessment of Causal Relations*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2010.
- Westerlund, S. (1997). *En hållbar rättsordning: Rättsvetenskapliga paradigmer och tankeväändor*. Uppsala: Iustus Förlag AB.
- Zimmerman, M. J. (2015). Intrinsic vs. Extrinsic Value. I E. N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2015 Edition). URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/value-intrinsic-extrinsic/>>.